

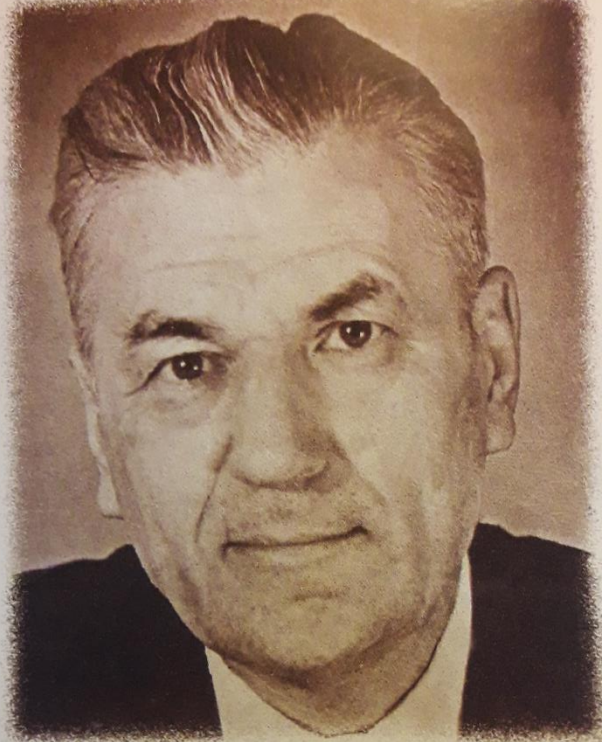
До Міжнародного дня рідної МОВИ

*Презентація книги віршів Дмитра
Білоуса «Безцінний скарб»*

Білоус Д. Безцінний скарб: вірші про українську мову / Д. Білоус. –
К.: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004.
– 326 с.: іл.

Книжка віршів про українську мову – останній дарунок читачам відомого поета, перекладача, академіка-педагога Дмитра Білоуса (1920-2004). Насичене фактами, коментарями, піднесеними до наукового і художнього рівня, це видання – своєрідний посібник для освітян, педагогів і учнів, студентів, працівників гуманітарної сфери, для всіх, кому не байдужа доля рідної мови та культури

*Ти, рідна мово, — скарб від Бога,
жива в народу на устах;
в майбутнє сонячна дорога
і наша гордість у світах*

(1920-2004)

Лицар українського слова

Патріарх нашої поезії і поетичного перекладу академік Дмитро Григорович Білоус створив надзвичайно цікаву, оригінальну й корисну книжку «Безцінний скарб». Оригінальність книжки Д. Білоуса полягає в тому, що її побудовано на міцному

фундаменті мовознавства. Автор поставив перед собою досить складне завдання: пояснити дітям те, що дорослі звикли вважати «сухою матерією» лінгвістики. Такого завдання ще не формулював ніхто. Мимоволі в пам'яті зринають твори, побудовані на інших основах: універсальна поема «Про природу речей» римлянина Лукреція Кара, віршований трактат «Мистецтво поетичне» француза Ніколо Буало, засновані на новітніх відкриттях фізики вірші росіянина Валерія Брюсова про «світ електрона», наукова поезія французьких авторів кінця XIX – початку XX століття. До цього слід додати своєрідну адресованість книжки українського поета. Її призначено не дорослим читачам, як щойно згадані твори, а дітям, школярам. Це потребувало від Д. Білоуса вміння перевтілитися, увійти у світ дитини, сприймати мовні факти і закономірності очима дівчорі. Без цього книжці не досягти своєї мети.

Мені вже доводилося писати про те, що я не знаю нікого з наших поетів, хто б так жив у слові, як Д. Білоус, у слові соковитому, влучному, народному, у слові добірному, книжному. У слові, зверненому до дитини, а разом з тим у слові, адресованому дорослому шанувальнику поезії.

«Безцінний скарб» цікавий тим, що книжка становить у всіх своїх розділах та розгалуженнях своєрідний експеримент, за розвитком якого пильно стежить читач. Книжка поділяється на три частини: «Абеткові істини», «Ключ до любові» та «Їжакова канцелярія». Вони – багатожанрові, містять різноманітні твори – від порівняно простих загадок до урочистих гімнів на честь рідної мови.

Коли слухаєш, приміром, вірш Д. Білоуса «Рідна мова», то здається, що його (вірша) більше, ніж є насправді. Внутрішня напруга, динамічність, емоційна піднесеність така, що тільки потім дивуєшся: в цьому творі лишень 12 рядків:

Рідна мово, ти линеш жар-птицею,
Дужі крила твої гостроперії.
Воздаєш рідним людям сторицею, --
Не змогли тебе знищить імперії.

В наші душі ти предками вселена,
Дивоспівом дзвінким омузичена.
Котляревським Іваном звеселена
І Тарасом Шевченком звеличена.

Первородною і благородною
І нині линеш землею священною.
І, зігріта любов'ю народною,
Ти пробудеш в віках незнищенною.

А охоплено тут, як бачимо, цілі етапи розвитку української мови – від Котляревського до наших днів.

У книжці є вірші, які утверджують українську ідею, національні інтелектуальні досягнення. Про що йдеться в них? Про першу в світі українську кібернетичну

енциклопедію («Перша в світі»), український переклад з англійської з усталеного медичного довідника Дорланда («Світовий словник»), про нашу енциклопедію «Українська мова» («Скарбниця мови»), про значення багатотомної української енциклопедії для розвитку людини-інтелектуала взагалі («Невпокійлива душа»).

В «Безцінному скарбі» відбито сучасний рівень розвитку мовознавчої науки, лексики, словникарства, енциклопедизму. В своїх науково-художніх коментарях Дмитро Григорович спирається на найновіші загальнолітературні та специфічно філологічні видання.

Цікаво докладніше простежити ставлення Д. Білоуса до слова. Для українського поета-перекладача слово в поезії немислиме без його «комунікативної функції», як кажуть мовознавці. Слово Білоуса не дарма тяжіє до граничної чіткості виразу, якої потребують такі поетичні жанри, як вірш-коментар, сонет, скоромовка, загадка

Найважливіше для Білоуса бути зрозумілим. Твори поета з однаковим інтересом читають третьокласники і вчителі, молодь і люди похилого віку.

Улюбленим жанром Д. Білоуса є вірш-коментар, що його він створив і розвинув у нашій літературі. Поряд з перлиною старослов'янської поезії «Молитвою абетковою» (її вперше переклав Дмитро Білоус з додержанням акростиха) в книжці подано і його вірш «До молитви абеткової», що є просто коментарем.

Молитва абеткова

Аз молюся Словом сим до Тебе,
Боже мій, що сотворив на світі
Видимі й невидимі істоти,
Господи, пошли Свого на мене
Духа, щоб зродив у серці Слово ,
Єже буде для добра всім сущим
Животворне мудрістю Твоюю,
Затверди Закон – ясний світильник
І дорогу праведного Слова,
Й рід слов'янський сподоби хрещений,
Кротких тих, котрі людьми Твоїми
Ласкою Твоюю нареклися,
Милості вони Твоїї просять,
Низпошли усемогутнє Слово,
Отче, Сину й Найсвятіший Духу, --
Прагнучи од Тебе допомоги,
Руки піднесу свої до Неба:

Силу й мудрість дай Твою черпати,
Тільки ж ти даєш снагу достойним,
Упаси нас Боже од спокуси,
Фарисейської важкої злоби,
Херувимську мисль подай і розум
Царю наш Небесний, хочу славить
Чудеса Твої предивні вічні,
Шестикрилої снаги спізнати,
Щедре діло, Вчителем твориме,
Юному і похилому доступне,
Язиком новим хвалу воздати
І Отцю, і Сину, і Святому Духу,
І нині, і прісно, і на віки вічні.
Амінь.

До молитви абеткової

Ти – славлення Святого Слова,
до Господа святий порив,
То хто ж, Молитво абеткова,
в той сивий вік тебе створив?

Хто зажадав добра всім сущим?
Який звернувся чоловік
до Бога словом невмирущим
в далекий той дев'ятий вік?

Хто буквам дав могутні крила,
де в'язь прозора, як бурштин, --
чи був то Костянтин-Кирило,
а чи Преславський Костянтин?

Але шляхи твої – найширші,
Йдеш у світи без перешкод,
Зберігши в диво-акровірші
Священний праслов'янський код.

І ми читаємо, завмерши,

в свої вбираємо серця
оцей слов'янський вірш
найперший – Завіт Всевишнього Творця

В окремому розділі книжки, названому «Ключ до любові», приділено велику увагу граматиці, подані віршовані визначення частин мови, конкретні правила вживання слів і речень, чергування звуків. Тут, певна річ, важко уникнути прозаїчності, а то й сухуватості. Часом автор одверто і не без гумору говорить про це надзавдання і тим самим пожвавлює оповідь, зацікавлює читача і сприяє засвоєнню матеріалу.

Інтерес до «Безцінного скарбу», а отже і до рідної мови, підкреслюють вірші, в яких застосовується елемент гри, жарту, каламбуру. Через гумор вдало розкривається роль літери Г, значення діалектних слів. Та й отакий граматичний жарт – хіба не запам'ятається:

І хто це придумав, який розумака,
і звідки ці дивні дива:
службова особа, службовий собака
і раптом... службові слова!

І наприкінці – застереження з гумором:

Тож навіть, якщо ви службова особа
Службових не плутайте слів.

Або ж вірш про вигук – з грайливим перегуком слів «вигук», «гук», «звук» -- у ньому така прозора яснота і простота!

Стає в пригоді Білоусові мальовничість, наочність, скажімо в зображенні уроку у вірші "Дощі -- які вони?", де вчитель дає завдання дібрати епітети до звичайного природного явища і діти виконують задане. Це ж таке невимушене заохочення школярів до лінгвістичної гри. До речі, автор у різних віршах робить це в різний спосіб. Лаконізм, стислість і влучність виразу мають і виховне та пізнавальне значення:

Той, хто лає, не завжди твій ворог
Той, хто хвалить, не завжди твій друг.

Розкутий, усміхнений Дмитро Григорович і в загадках та скоромовках. Вони в нього цікаві, сучасні. Наприклад, така загадка (про велосипед):

Я з металу. Вам служу,
всіх мандрівців радую.
Я стою, коли біжу,
А як стану – падаю.

Або скоромовка, жартівлива, «географічна»:

Повтори разів три:
Памір, Армавір,
Гібралтар, Гвадалквівір...
Чи досягнеш ти Ла-Маншу,
Язика не поламавши?

У книзі «Безцінний скарб» Дмитро Григорович підтвердив, що там, де багато хто вбачає звичайні речі, «абеткові істини», насправді, при пильному погляді, можна відкрити нові золоті розсипи скарбів.

Рано чи пізно неодмінно буде створено Словник мови поезій Дмитра Білоуса. Він не тільки засвідчить багатство лексики поета, а й покаже, як цією лексикою треба оперувати, щоб досягти бажаного ефекту. Визначне місце належатиме в ньому «білоусизмам» -- поетовим неологімам, а також пущеним Д. Білоусам у літературний обіг діалектним словам та зворотам.

Уже на перших сторінках «Безцінного скарбу» натрапляємо на незвичні, але цілком зрозумілі форми слів:

Такі звичайні мовні речі,
А скільки тайни, глибонечі!

І потечуть чуття Почайнами
Крізь незбагненну явину.

Та й загальнознані й усіма вживані слова часом повертаються в поезіях Білоуса невідомими площинами, на яких вимальовуються нові значення. Ось в обному з віршів, який звучить як гімн на честь української мови, надibuємо рядки:

Світові шедеври відкриває гідно
Мова українська, мова світова.

Зважаючи на широкий контекст, можемо зрозуміти підкреслений епітет як визнання входження української мови до кола найрозвиненіших мов світу. Але тут відчувається також народження нового відтінку значення, згідно з яким світова мова – це мова, спроможна відтворити практично всі істотні риси творів, які становлять світову літературу. Ідеться про підвалини нашої європейської культури, про творчість Гомера і Овідія, Данте і Гете, Вольтера і Міцкевича...

Тонкий знавець рідної мови від її глибинних проявів і до сьогодні, Д. Білоус розуміє її як лінгвіст і творить у ній як поет, -- таке поєднання талантів, помножене на величезну працюовитість і на подиву гідну ерудицію у багатьох сферах, -- і зветься «феноменом Дмитра Білоуса», як висловився автор однієї статті про творчість українського поета.

Філософське підгрунття віршів про мову, новаторський дух, оригінальний спосіб подачі матеріалу, вміння просто сказати про непрості речі – ось що особливо привабить читача «Безцінного скарбу».

Це вельми оригінальна книжка схожа на підручник: мовні розробки в ній ілюструються також віршами або уривками з віршів відомих поетів, а подеколи й прозовими вкрапленнями, що їх зі смаком добирає досвідчений академік-педагог.

«Безцінний скарб» Д. Білоуса – визначна подія на обрії української літератури та педагогіки. Насичена фактами, коментарями, піднесеними до наукового і художнього рівня, книжка слугуватиме своєрідним посібником для освітян, педагогів і учнів, студентів, працівників гуманітарної сфери. Її вихід – це свято для всіх, кому не байдужа доля рідної мови та культури. До того ж, за обсягом і палітрою поданих у ній знань і уявлень про українську мову книжка є своєрідним поетично-енциклопедичним словником.

Віктор Коптілов,
Доктор філологічних наук, професор

А далі вірші Дмитра Григоровича Білоуса з пропонованої книги «Безцінний скарб»

Крізь мудрості праглибину

О рідна мово, тиха пристане,
як підійти, звідкіль почать?
Усе спокійне, наче приспане, --
і ліери, й слова мовчать.

І часто постають звичайними,
але копни в праглибину –
І потечуть чуття Почайнами
крізь незбагненну явину.

І забурлиш ти, рідна пристане,
коли твої щедроти всі,
історії вітрами христані,
постануть нам у всій красі.

І являть те, чого не знаємо,
чому ні краю, ні кінця,
як ринуть мовними Дунаями
крізь наші душі і серця.

І мова вроду свою виповість,
коли ми дійдем до основ
через кмітливість і допитливість
через захоплення й любов.

О, рідна мово, тиха пристане,
додай нам, грішним, талану
Ввдкрити абеткові істини
крізь мудрості праглибину.

Нержавіюча зброя

Нам імперський загрожував крук:
«Якщо вас не скатую, то зваблю».
Все зробилось, щоб вибити з рук
українського лицарства шаблю.

Кров'ю, підступом здійснить своє:
козакові сидіть у закові.
А тут велет Шевченко встає,
і народ утверджується в слові.

Зброя слова в народі в руках:
не повергнути в прірву героя.
буде жити народ у віках:
в нього є нержавіюча зброя.

Жита й неба кольори

Д. Павличкові

Є в цілім світі різні прапори,
І в кожному із них – своя краса.
Два кольори мої, два кольори:
у жовтому – жита, в блакитнів – небеса.

Стилістика

Стилістика. Що це таке?
Стилістика – наука,
до мови відчуття тонке
й до пошуків спонука.

Як в рідній мові досягти
слів точного вживання
залежно від умов , мети
людського спілкування.

Що таке стиль?

Про стиль би розказать хотілось,
Нехай вас слово не ляка.
Це грецьке *stylos*, латинське *stilus* –
гостренька паличка така.

Тож нею вчилися не даром
писать на дощечці тонкій,
покритій воску ніжним шаром
у Римі й Греції старій.

І не покрилось слово пилом,
все мова в пам'яті трима:
вважали почерк спершу стилем,
пізніш – манеру й лад письма.

Є стиль *художній і розмовний*
(усім знайомий, не новий),
є *науково-популярний*
і *офіційно-діловий*.

Чи помічав в людей у творчих –
які б ти твори не зустрів –
своя *манера*, власний *почерк*,
свій стиль у кожного з майстр.

Як стиль Тичини не зрівняєш
зі стилем Рильського, Влизька,
за стилем ти завжди пізнаєш
твір Винниченка й Головка.

Першопричина не єдина –
життя людей, суспільний фон.
І правильно: «Стиль – це людина»,--
сказав учений Жорж Бюффон.

Розподіл праці

Скоромовка

Ти, Пантелію, пальто латай,
а ти, Дарино, пір'я дери.
Ти, Митю, миттю моток мотай,
а ти, Варваро, вареники вари.

Із капризами

Все язик мій вимовляє,
усне й писане.
Але й дивним він буває –
із капризами.

На словах звичайних мовних
не збивається,
а чомусь на скоромовках
заплітається.

У К А З Президента Їжак В державі Зелен-Діброві

Як відомо, на території Зелен-Діброви
Створені всі умови
для розвитку кожної мови.
Оскільки ж українська – і державна й офіційна
то доцільна
служба, що має відповідні установи
для розроблення ділової мови.
У зв'язку з цим канцелярія Президента
розробила зразки кожного документа.
При цім додаю зразки і моделі
для використання в кожній оселі,
рекомендації для широких кіл,
а особливо для наших шкіл
з додержанням усіх чинників і ознак.

Президент Їжак.

Бібліотека ОІППО лютий 2024 р.